

Boštjan Dvořak

Komu se smeji Kvadriga?

Ko nam je učiteljica razdelila Fischerjeve knjižice, smo se veselo razkropili po klopeh, pobrali spričevala in zdrveli po stopnicah ven, počitnicam naproti. Sonce je pripekalo, nebo je bilo modro, brez oblčka, to je bila v Ulmu tisto leto prava redkost, in zatohli zrak, prežet z vonjavami puhtčega asfalta in kalinovih cvetov, je silil v nos in vzbujal misli na poletne dogodivščine težko pričakovanih prostih dni. Vesel sem bil teh slabih šestih tednov, ki jih bom lahko preživel brez kontrolk in večne zajebancije z domačimi nalogami in sem – juhu, že jutri odpotujemo domov na morje – ves sproščen, sanja o počitniških podvigih in dekletih v bikin-kah – spet premišljeval, katere palme bom nasadil na domačem vrtu in kako se bom posvetil pisanim metuljem ... S kančkom nejevolje in otožnosti – prav tiste dni sem se med šolskimi odmori spet zagledal v ljubko deklico iz paralelke, ki je zablestela v minikrilcu in se mi vsak dan prelestno nasmehnila, ta dan pa je ni bilo nikjer – sem šel z dvorišča, se zazrl v bele črte na nebu nad seboj in jo mahnil skozi osrednji park z mogočnimi jeseni in kostanji, ki se imenuje *Stari britof* in katerega zeleni pravokotnik prav lahko opazim vsakič, ko letim iz Trsta proti Londonu ali iz Benetk proti Berlinu, če je jasno vreme in sedim na desni, v roki pa sem stiskal knjižico *Prozess*, ki naj bi jo, kot nam je naročila učiteljica nemščine, prebral do prvih šolskih dni jeseni.

Sicer sem že od nekdaj prav z veseljem bral, a ker sem imel vedno polne roke dela in nenehno kak načrt v glavi, se nikoli nisem dolgočasil in sem se s težavo spravil k temu, da bi kar tako odprl knjigo ... Pri Franzu Kafki je bilo drugače. Morda je bilo za moje navdušenje nad njegovim *Procesom* krivo toplo poletno vreme s sproščenim kopalnim vzdušjem, ki je vladalo “na kamenčkih”, kakor smo včasih rekli mali piranski plažici ob pristanišču, na kateri sem ga začel prebirati; če se ne motim, sem se prvič zatopil vanj prav na tistem kraju, na katerem sem

nekoč kot štiriletni fantek izmed kamenja potegnil tolstega škorpijona in zavpil: "Lej, ata, kakšen luštkan majhen jastog!" – pa me ta začuda ni uščipnil. Ležal sem na hrbtu, držal knjigo nad seboj, da sem si z njo zastiral sonce, ter počasi, drugega za drugim, gotal dolge stavke ... Nisem se več spomnil učiteljičinih svaril, da gre za težko branje in nelahko, tragično usodo v življenju preizkušane osebe, ampak sem z užitkom požiral stran za stranjo in se izvrstno zabaval ob nenavadni obsodbi Jozefa K. in njegovih vedno novih zapletih s pravosodjem in uradniki, pa ob neverjetnem poteku zgodbe, ki se je razvijala iz enkratne banalnosti problemov v vedno bolj nerešljive gordijske voze, vse na podlagi dobro pretehtane, disciplinirane misli in skladno s predpisi ter povsod navzočim vestnim izpolnjevanjem zakonov. Kafka je bil zame že od vsega začetka odličen satirik, najboljši, kar sem jih kdaj bral; navdušil me je z nevsiljivim, vendar neizprosno smešenjem okostenele družbe in njenih abstraktnih, neživljenjskih in nesmiselnih, pa vendar delujočih struktur, ki temeljijo na dolžnostih in nalogah posameznikov v okviru funkcionalnega sistema. Njegov obračun s tem družbenim sistemom, v katerem je imel vsak posameznik natančno določeno vlogo in v katerem je bilo vse določeno s precizno definiranimi paragrafi, se mi je zdel genialen in nadvse zabaven; užival sem in tiste dni sem bil zaposlen samo še s knjigo, ki sem jo prenašal s seboj kot mačka mlade, kamor sem pač šel, in tako sem se zatopil vanjo, da me je naslednje dni na plaži pošteno opeklo, saj sem le še ždel na skali in bral, bral, bral ... V podobi tistega sistema, ki ga je Kafka – tako se mi je vsaj dozdevalo – obiral v Procesu, sem zaslutil nekaj znanega, nekaj, kar sem nekako že okusil, mogoče ne tako intenzivno in fatalno kot on, pa vendarle na podoben način, in nad čimer sem se tudi sam nekako kritično znašal, ne da bi se tega prav zavedal. Zdaj pa sem imel sistem oziroma tisto, proti čemur sem bil nevede naperjen, okoli česar so mi podzavestno venomer krožile misli, kar naenkrat pred seboj, opisano z neverjetno spretnimi prispodobami, kot proces, v katerem je obsojen avtor, ki sam obsoja ta sistem. Kdo obsoja koga? Josef K. se mi je zdel kakor tožilec, kajti o nesmiselnosti in popolni praznosti sicer perfektnih formalnih procedur procesa, pred ozadjem katerega naj bi se branil, zame ni bilo dvoma. To, da je avtor v Procesu obtoženec, je bil zame simbolični očitek sistemu, ki obtožuje posameznike, ki bi jim moral služiti – a namesto tega oni služijo njemu. Proces je bil torej genialna norčija, neprizanesljiv obračun z osovraženim sistemom, ki ga je hotel avtor popolnoma osmešiti in očrniti – in to se mu je tudi mojstrsko posrečilo. Genialna metodika obsodbe sistema na zatožni klopi vključuje prav metode, ki izhajajo iz sistema samega in jih avtor

prikazuje kot proces na svoji lastni koži; prepričljivejšega argumenta si ne moremo predstavljati. *Proces* je en sam velik očitek – obračun z družbo. – S katero družbo? S kakšno družbo? S tisto, v kateri je Kafka živel. A o tem nekoliko pozneje. Za mojo takrat še otroško in šolarsko glavo ni bilo tako prefinjenih vprašanj; pravzaprav sploh ni bilo vprašanj – vse je bilo precej jasno. Mislim sem, ne, prepričan sem bil, da je to edina prava interpretacija Kafkovega romana *Proces* – pravzaprav mi ni bilo treba biti prepričan, saj se mi je zdelo tako razumevanje popolnoma samoumevno; na kaj drugega nisem niti pomislil in ob branju sem se preprosto zabaval in neizmerno užival. Franza Kafko sem vzljubil tako rekoč na prvi pogled, brez posredovanja vrstnikov, staršev, učiteljev ali kakšnih literarnih izvedencev – če izvzamemo to, da se je učiteljica odločila, da v naše obvezno branje vključi prav tega avtorja; pozneje sem izvedel, da je bilo v šolskem programu na izbiri več avtorjev, in tudi to, da so v poznejših letih Franza Kafko po večini črtali z učnih seznamov obveznega branja, ker baje v očeh strokovnih šolskih žirij v glavnem velja za prezahtevnega in pretežkega. Imel sem torej srečo in sem ji za to odločitev zelo hvaležen. Takrat sem se veselil svojega novega odkritja, in ko sem od očeta izvedel še za druge Kafkove romane, za *Grad* in za *Ameriko*, me je brž zgrabila radovednost in sem si zaželel spoznati še druga njegova dela. O njem samem, avtorju Franzu Kafki, nisem vedel tako rekoč ničesar, razen tega, da je živel v Pragi in imel, kakor sem lahko seveda tudi sam bistro ugotovil, češki priimek, izpeljan iz ptičjega imena, ki sem ga seveda prepoznal – pa da je, začuda, pisal le v nemščini ter da velja v okviru nemške književnosti za enega najpomembnejših sodobnih piscev in je, poleg tega, pomemben predstavnik svetovne književnosti ali tistega, kar naj bi se tako imenovalo ... Tudi o kakšnih literarnih tokovih in obdobjih v zvezi z uvrščanjem njegovega pisanja – če sem res iskren – nisem imel pojma. Na to nisem niti pomislil. Oče mi je sicer večkrat omenjal nekaj v zvezi z nekakšnim impresionizmom ali ekspresionizmom ali pač nečim podobnim – takrat nisem vedel, kaj vse to pomeni, in sem si predstavljal le različne sloge v slikarstvu –, a je šlo kljub mojemu sicer zainteresiranemu poslušanju skozi eno uho noter in skozi drugo spet ven; tisto, kar je nepreklicno ostalo, pa je bil neverjetni vtis, ki ga je name naredila ta njegova “satirika”, kakor sem jo pač razumel ... Počitnice so bile lepe in sončne, a so se, tako kot vedno, prehitro kočale, in prav kmalu, še avgusta, smo se spet odpravili čez Alpe v naše zanimivo, a mrzlo zdomstvo, iz Trsta z vlakom najprej proti Münchnu in potem naprej proti Ulmu ob Donavi. Že naslednji dan sva imela s sestro spet pouk – in ko sem se spet znašel pred učiteljico in med svojimi sošolci, sem doživel mrzel tuš ...

Že prvi dan v novem šolskem letu smo imeli na sporedu nemščino in izkazalo se je, da je učiteljica nemščine tokrat naša razredničarka; prav zadovoljen sem bil in sem z veseljem pričakoval prvo uro, ko bomo gotovo debatirali o Kafkovem *Procesu*. Z velikim začudenjem pa sem ugotovil, da so se moji sošolci zgražali nad poletnim čtivom; kogar sem vprašal, kaj si misli o Kafki in *Procesu*, me je nejevoljno zavrnil, češ "Kaj neki? Grozno, ne, zakaj nam je morala dati za nalogo to sranje?!" Mnogi knjige niso prebrali, nekateri je, kakor vedno, niso niti odprli, drugi pa so se jezno izgovarjali, češ: "Jaz tega debila že ne bom bral! Začel sem, a sem kmalu odnehal ..." "Spet drugi so tarnali, da je pretežko, da ničesar ne razumejo – in nekdo se je prav nesramno oglasil: "Oče mi je rekel, da nam, prosim, dajte brati kaj poštenega namesto tega negativca in psihopata, saj je dovolj drugih avtorjev!" Ko sem na vprašanje učiteljice, kaj si mislim jaz in koliko sem prebral, edini izjavil, da seveda vse in da mi je "blazno všeč", se je čudila celo ona sama, drugi pa so mi kazali osle in se trkali po čelu, češ zakaj se ji prilizujem; doživel sem strašno nerazumevanje in negotovanje. S sošolci sem se sicer kar razumel; kakšno pretirano prijateljstvo se resda ni razvilo, a sprejeli so me medse in se me, ko sem se po prihodu v Ulm precej hitro vključil mednje in se v nekaj mesecih iz nič naučil nemško, niso izogibali – v nasprotju z otroki slovenskih zdomcev, pri katerih sem za vedno ostal tujec in ki so mi vselej dali vedeti, da s svojim nezadostnim znanjem nemščine nikoli ne bom eden izmed njih ... Moji šolski vrstniki so bili vsi Nemci.

Po tem pogovoru in splošnem protestu razreda je prišel na vrsto drugi del; učiteljica je odprla svojo učno mapo in začela iz nje prepisovati na tablo nekatere pomembnejše podatke iz življenja Franza Kafke. Do konca ure sem izvedel, da je izhajal iz judovske družine in da je bil sin uglednega in samozavestnega, predvsem pa strogega očeta, ki da je bil njegovo pravo nasprotje in s katerim sta bila v precej neprijetnem razmerju ..., da je bil sam nebogljen in negotov, da baje ni maral pomembnih odločitev in je imel za seboj dva ponesrečena zakona itn. Nisem še vedel, zakaj je učiteljica nekaterim zame na prvi pogled precej nepomembnim posameznostim pripisovala tako velik pomen; potem pa je začela njegovo osebno življenje počasi vpletati v njegova dela, predvsem ga je – ne da bi se pri tem nanašala na svoje lastne sodbe, saj je citirala bolj ali manj znane literarne kritike – začela vnašati v *Proces*. To pa je bil zame pravi šok; kar sem še pred kratkim razumel kot genialno, v prispodobah opisano kritiko družbenega sistema in posrečeno satiro, se je kar naenkrat izkazalo za smrtno resno, obupano dokumentacijo avtorjeve lastne negotovosti in nedoraslosti življenjskim problemom, za ponazoritev njegovega

boja s samim seboj – vsaj vse je tako kazalo. Kar na lepem se je tisto, kar sem imel za avtorjevo zmagoslavje nad sistemom, za njegovo kritično obsodbo, izkazalo za njegovo šibkost, za obup in resignacijo ... So imeli moji sošolci potemtakem prav? Je bil to torej psihopat in negativec ali pa, milo rečeno, vsaj duševno motena oseba, ki sem jo v svoji naivnosti napak razumel, ker je nisem prav poznal? Res, vse je tako kazalo! Bil sem nemalo prizadet, saj se mi je naenkrat porušila predstava, ki sem si jo s takim veseljem pridobil in ki me je kot novo odkritje še pred kakšno uro navdajala z velikim zadovoljstvom. – In ta mrzla prha, učiteljičina analiza Franza Kafke in njegovega *Procesa*, se je odtlej nadaljevala, in sicer vsako uro, in to kar nekaj tednov zapored ... Po biografski in psihološki analizi avtorja kot šibkega, nesrečnega in prizadetega človeka, ki sta, čeprav v rokavicah in z neskončno veliko diskretnosti in humane korektnosti, kakršno pač gre izkazati bolniku, bolj ali manj potrjevali sum in sodbo mojih sošolcev, so sledile zapletene psihoanalitične in filozofske interpretacije *Procesa* in njegovih drugih del, ki so mi dale vedeti, da sem vse skupaj zelo narobe dojel; če je tako – in zakaj neki bi podvomil o interpretacijah in teorijah uglednih nemških literarnih kritikov in zgodovinarjev –, sem pač čisto vse, kar je bilo v *Procesu*, razumel narobe. Zgrozil sem se nad svojo lahkomišelnostjo in naivnostjo! Kako da nisem tega vedel že prej? Zakaj sem ob prvem branju – in to edini v razredu – na vse gledal drugače, pa še s tako zanesenostjo? Zdaj pa se je zapletena zgodba s pravnimi postopki in sodniki kar naenkrat izkazala za boj sina proti očetu – ali pa za približevanje posameznika vsemogočnemu judovskemu Bogu Stare zaveze, ki nima posluha za posvetne malenkosti in mrgolenje malih ljudi – ali pa morda kar za kombinacijo prvega in drugega, in genialnost njegovih del se je baje kazala v tem, da je vsako stvar mogoče razumeti iz veliko, nepregledno veliko zornih kotov ... Mislim, da smo bili potem kakšnih štirinajst dni zaposleni samo z naštevanjem imen in teorij različnih – a še zdaleč ne vseh, ampak samo najuglednejših – interpretov in pristopov ter medsebojno primerjavo letih; celo najbolj neverjetne zgodbe, o katerih nisem niti sanjal, so se kar na lepem pojavile kot možne interpretacije kakšnega uglednega nemškega ali ameriškega strokovnjaka za književnost, s sociološkimi in filozofsko-teološkimi pristopi vred. Le tistega vidika, s katerega sem si *Proces* predtem razlagal sam, ni in ni bilo na spregled, tako da sem se prav res čudil in sem bil vsakič, ko smo obravnavali kakšno novo, meni čisto tujo teorijo, ves iz sebe in me je zapustil še en košček samozavesti. Počutil sem se kot kak *Starec in morje*, ki se bojuje z morskimi psi za preostanek svojega ulova, velikanske ribe, ki ji je sledil na odprto morje ... Dobival

sem vedno nove ugrize, sčasoma pa sem se pomiril in se naposled kar sprijaznil z dejstvom, da sem bil ob prvem branju pač naiven – zapletene interpretacije so se mi zdele vse bolj prepričljive in verjetne in mi sčasoma postajale celo všeč. Mojega Kafke ni bilo več. Potem pa sem prebral še *Grad* – in v njem začuda naletel prav na tisto, kar me je tako navdušilo v *Procesu*; čeprav sem bil zdaj “izobražen” in opremljen s ščitom vseh mogočih varovalk in pametnih interpretacij, ki naj ne bi več dopuščale naivnosti in lahkomišelnosti površnosti, sem se ob branju tega drugega njegovega romana spet neizmerno zabaval in ga – na skrivaj, v nasprotju z naučeno modrostjo – pač razumel po svoje. Prvi vtis je za človeka pač pogosto fatalna izkušnja, ki se je potem ne znebi nikdar več; ob prvem branju vsake knjige si vedno ustvarimo določeno sliko o pokrajini in barvah v pripovedi in teh prvih, samodejnih motivov se potem ne moremo znebiti vse življenje, ne glede na to, kolikokrat knjigo še prebiramo, sem bil pač okužen s svojim nerazumevanjem in sem se tudi pri *Gradu* krohotal do solz, ko sem bral zgodbo o malem geometru, ki hoče ustreči svojim dolžnostim, pa mu to nikakor ne uspe, in ki brez upa v zmago išče pot iz mesta do gradu ter se prebija od uradnika do uradnika; eden izmed teh je celo tako neverjetno delaven, da stalno podiranje njegovih skladovnic že obdelanih in pripravljenih aktov, ki se sesipajo pod težo vedno novega materiala, ki ga prinašajo podrejeni, povzroča stalen trušč – ne da bi se izvedelo, za kakšne dokumente ali opravila pri vsem skupaj gre ... *Grad* me je spet tako navdušil, da sem si potem v kratkem priskrbel prav vsa znana in manj znana Kafkova dela, z vsemi zbirkami kratkih zgodb in pisem vred, in v slabem letu vse prežulil, in to z velikim užitkom; do večine njegovih stvari sem se dokopal prek antikvariatov. Pri vsem, kar sem Kafkovega bral, pa naj je šlo za daljša dela ali kratke zgodbe, pa se mi je zdelo, da odkrivam eno samo enotno misel avtorja, povsod isti koncept, sestavljen iz premnogih posameznih faset, vseh zazrtih v eno samo, bistveno jedro; tega osnovnega vidika sicer nisem mogel tako jasno definirati, sem ga pa nekako čutil ...

Danes sem povsem prepričan, da sem Franza Kafka takrat prav razumel. Mislim, da sem bil edini v razredu, ki sem ga zares dojel – v nasprotju s sošolci, svojo učiteljico in, zares, prepričan sem, z vsemi interpretatorji in literarnimi kritiki, ki smo jih obravnavali. To, da ga prav razumem in da se ne motim jaz, ampak vsi drugi, sem ugotovil počasi in naključno; najprej, kot rečeno, se mi je zazdelo na moč čudno, da je bila v množici razlag odsotna samo tista, ki se je meni samemu zdela najbližja in najpreprostejša in ki sem si jo predstavljal kot edino, samoumevno – da gre za proces proti sebi kot kritiku sistema družbe; sicer si pri tem nisem

še nič mislil, a ker sem na isto sled nekako samodejno in spontano zahajal tudi ob branju drugih njegovih del, mi je to dalo misliti. Potem pa sem se sčasoma začel slepiti, da nekatere stvari pač razumem bolje kot drugi – saj ne, da bi se imel za kakšnega genija, ampak zdelo se mi je, da sem imel pač srečo, zaradi položaja, v katerem sem se znašel ... Mislim, da je bila pri branju Kafkovih romanov moja prva prednost to, da nisem Nemec. Kot Nenemec, torej tujec, imam najbrž vpogled v nekatere dimenzije Kafkovih pripovedi, ki so preostalim nedostopne. Domnevam, da je imel Kafka, ko je pisal svoja dela, v mislih v glavnem eno samo stvar, neusmiljeno obsodbo in dokončni obračun – in zdaj bi se rad vrnil k tistemu vprašanju, ki sem ga samo nakazal – NEMŠKE družbe. Kafka je namreč živel v nemški družbi. Do spoznanja, da gre pri vsem skupaj ravno za obračun z nemško družbo, pa sem se dokopal prav ob pomoči tega, da ga Nemci ne dojamejo. In zakaj ga ne? Zato, ker imajo v sebi vgrajeno varovalko – zaščitni mehanizem, ki jih brani pred dokončno prepoznavnostjo vsebine teh romanov in novelic in ki jim onemogoča, da bi se za kritiko uzrli sami. Zdaj se lahko res prepiramo o tem, ali je tako “uzrtje” in “prepoznanje” svoje slike na splošno nemogoče ali pa morda samo strašansko neprijetno, ampak ne glede na to gre pri zgoraj opisanih reakcijah mojih sošolcev po vsej verjetnosti natanko za to, instinktiven odpor in odklanjanje ter pretvarjanje, češ, ne razumem ... In za isti mehanizem, sicer nekoliko bolj fin, je šlo tudi pri naši takratni razredničarki, ki nam je ponujala tolažilne razlage. Najbolj prefinjeni, izvedenski sistem prikrivanja resnice in podzvestnega bega pred samospoznanjem pa seveda demonstrirajo vsi ti obravnavani kritiki in nemški strokovnjaki za književnost. Da bi – seveda podzvestno – čim bolj prepričljivo prikrili, v čem je stvar, in se zanesljivo zavarovali pred tem, da bi morebiti videli svojo lastno podobo, si hitijo izmišljevati vse mogoče interpretacije in si prizadevajo, da bi prikrili tisto edino pravo in najnaravnejšo, ki se je – spet podzvestno – neznansko bojijo. S prikrivanjem edine prave in – tako se zdi – nevarne interpretacije Kafkovih del so neverjetno zaposleni; možnih razlag je že na tisoče in nihče nima več pregleda nad njimi. V tem je skriti namen te vulkansko aktivne literarnozgodovinske pridnosti. Kdor se hoče danes ukvarjati s Kafko, mora predelati skoraj neskončen seznam teh avtorjev in njihovih razlag – preden jih lahko pravilno citira in dosledno izpeljuje iz njih ... Toda do prave razlage se ni mogoče dokopati; vsi resni, znanstveni interpretatorji – vsi po vrsti Nemci ali pa Američani z nemškimi sorodniki, drugi se s tem avtorjem ne ukvarjajo, če pa se že, so nepomembni ali pa so njihove objave le izhajanje iz že objavljenih interpretacij splošno znanih in priznanih razlagalcev – so

navdušeni in "fascinirani" nad Kafkovo nerazumljivostjo in večpomen-skostjo, ki ju imajo za osnovno komponento njegove genialnosti; nihče, ki kaj velja, ga ne razume. To je nacionalna disciplina. Nemci se branijo prave razlage Kafkovih del. Da se je, je očitno. A zakaj se je? Mislim, da zato, ker jih je Kafka "pogruntal"; mislim, da je zadel v črno. Do neke mere ga lahko primerjamo z nekaterimi slovenskimi avtorji, ki so si drznili pokritizirati naš narod in njegov značaj; kar pomislimo, na kakšno nerazumevanje in odpor so občasno naletela nekatera Cankarjeva dela, na primer *Hlapec Jernej*, ali pa nekatere Kosovelove pesmi ... Samo sled sence suma, da si je kdo drznil podvomiti o neizpodbitnem ponosu naroda – ki se, recimo, povsod v tujini kaže s pogostimi nastopi in prepevanjem pesmi "Slovenec sem ..." in "Slovenska mat' me je rodila..." ter, po drugi strani, z dosledno uporabo tujega jezika v slovenskih domovih že v prvi generaciji in takoj po prihodu v tujino – je bila dovolj, da smo jih razglasili za sovražnike domačega občestva. In tudi pri nas so se občasno pojavljale razne alternativne interpretacije teh neprijetnih del in njihovih avtorjev; Prešeren je bil revež in pijanec, Cankar je bil bolnik – obstaja celo neka urološka interpretacija njegovega ustvarjanja na podlagi medicinskih dognanj itn. Debili in reveži pač, s katerimi moramo sočustvovati in ki nam jih ni treba jemati preveč resno ... Poskus, da bi ob pomoči njihove biografije relativizirali pomen njihovih del, če se nam zdijo neprijetna ...

Franz Kafka ni bil filozof. Tudi psihoanalitik ni bil. Prav tako ni bil zagnan teolog in ne vem kako teoretično usmerjen, (a)gnostično usmerjen mislec, ki bi se šel kakšno prefinjeno svetobolje in elitni splin. Tudi ni bil kakšen revček s problemi, duševni bolnik, kot ga danes radi prikazujejo, da se s to predstavo tolažijo, podobno kot si za pošasti izmišljamo kakšne evfemistične nazive, ki poudarjajo njihovo ranljivost ali ljubkost; ni bil tako zelo nesamozavesten in obupan. Bil pa je sit nemške družbe, v kateri je živel, ki jo je poznal od znotraj in katere pripadnik je bil tudi sam. To lahko sklepamo, če beremo njegove pripovedi in opazujemo omenjene reakcije ljudi, predstavnikov sistema, ki ga opisuje. Kafka je obsojal nemštvo. (Do tega, kaj je bistvo tega "nemštva", bomo še prišli.) To je toliko bolj zamotano in paradokсно, ker je bil tudi sam Nemec. Zato si kritike ni smel dovoliti kar tako, neposredno, ampak se je lahko lotil samo na zelo prefinjen in prebrisan način. Konec koncev je z njo obsodil tudi sebe – in je torej proces proti družbi zares tudi proces proti njemu samemu! Vzporednica med odrešitveno zgodbo v svetopisemskem okviru in njegovim žrtvovanjem sebe – ampak v nasprotni smeri – pravzaprav sploh ni tako zgrešena. Ampak pustimo vso filozofijo s

teologijo vred ob strani! Mislim, da je bil Kafka tako prebrisan, da je že od začetka vedel, da se tisti, ki jih opisuje, v njegovih delih ne bodo nikdar prepoznali; to je bil najbrž del njegove perverzne privoščljivosti – po drugi strani pa se zdi, da je sporočilo o tej družbi namenjeno gledalcem zunaj opisanega sistema; to dvojje se nekako ujema. Kafka ni bil navaden Nemec; bil je Jud. Judje, ki so živeli v Nemčiji, so bili vsi tudi Nemci. In to popolnoma, drugega jim ni preostalo in drugega tudi niso hoteli. To je le na videz paradoks. Judje so bili popolnoma integrirani v nemško družbo, v vseh pogledih in na vseh ravneh, tako da sploh niso bili drugačni od Nemcev. Bili so stoočtostni Nemci – ampak ne samo to. Ker pa niso bili samo Nemci, so imeli poseben dar – Nemce in njihove značilnosti so lahko videli od zunaj. To ni dano vsakomur – kdor je samo del neke družbe, bistvenih značilnosti te družbe ni sposoben prepoznati in jih ne dojame. Nacionalni kolektivi ali – človeško in politično korektnije – narodna občestva se navadno v določenih pogledih vedejo povsem enotno in “disciplinirano”, a se tega niti ne zavedajo. Sram, ki ga pripadniki slovenstva v Nemčiji skrivajo za demonstrativnimi nastopi s prepevanjem ponosnih narodnih pesmi v narodnih nošah in ki se zrcali v tem, da njihovi otroci med seboj in z njimi brez izjeme govorijo le nemško, je avtomatizem, ki združuje vse Slovence kot narodno občestvo. O tem, ali je upravičen ali ne, ne moremo razpravljati; dejstvo je, da zaobjame vse posameznike, ki so del občestva, torej pravi Slovenci. Izjeme so posamezniki, ki se sicer imajo za Slovence, a to niso zares oziroma niso samo to, ampak še nekaj drugega; tako se navadno lahko pogovarjajo med seboj slovensko samo v mešanih družinah deloma hrvaškega izvora ali pa s kakšnim češkim priimkom – ti ljudje niso pravi Slovenci in se tega tudi ne morejo sramovati. Poleg tega so prav taki ljudje kot velike izjeme navadno hudo breme za narodno občestvo, ki jih, če jih prav opazujemo, nikoli prav ne sprejme medse, ampak so mu vedno trn v peti. Taki posamezniki ovirajo tok nacionalnega kolektiva, ker so poleg tega, da so formalno njegovi polnopravni člani, še nekaj drugega in se zato ne morejo povsem izenačiti z njim – v slovenskem primeru mu jemljejo razlog za sram, ki pa je osnovno identifikacijsko sredstvo slovenskega naroda, in nekaj podobnega lahko pričakujemo tudi v primeru Nemcev judovskega izvora –, hkrati pa jim njihov položaj omogoča, da ta kolektiv opazujejo od zunaj.

Franz Kafka je imel v tem oziru odličen vpogled v nemški narod, ki ga je izvrstno razumel, saj je bil del njega, hkrati pa je bil tudi zunaj njega. To ga je tako prevzelo, da se je v vseh svojih povestih v glavnem posvetil eni sami temi: slikanju podobe nemške družbe. Tudi vse malenkosti in

posameznosti v njegovih pripovedih se ujemajo s to tematiko, če pa se ne, pač niso pomembne. Kafkov pristop pa zrcali tudi položaj nemških Judov, ki smo ga že opisali, na splošno; ta položaj bi lahko označili z izrazom "prepovedana podoba". Judje so ogrožali Nemce, ker so bili del njih in so jih hkrati videli od zunaj, in to popolnoma nenamenoma, tako rekoč po nesreči. Tu pa se bomo dotaknili tudi druge točke judovske tragedije; ker so bili popolnoma integrirani – torej natanko taki, kakor se zahteva od današnjih prišlekov turškega, hrvaškega ali slovenskega rodu, s katerimi imajo Nemci danes v svoji državi (baje) težave – so bili na vseh področjih, v vseh pogledih in na vseh ravneh še boljši kakor tisti, ki so bili samo Nemci, in sicer (to je bil največji nehoti zagrešeni zločin nad Nemci, ki so jim hoteli s tem le ustreči) ravno v tistih značilnostih, ki so bile rezervirane za Nemce! Pravzaprav lahko trdimo, da so bili Judje edini zares integrirani narod v nemški zgodovini, ljudstvo, ki se mu je posrečilo prav tisto, za kar si prizadevajo pripadniki vseh drugih narodov, ki so se kdaj priseljevali v Nemčijo, a se jim nikakor ne posreči – popolna integracija. Zato niso preživeli. Tudi to odlično ponazarja figura Josefa K., ki se v vsem trudi zadostiti zakonom in spoštovati vsa pravila ter je popolnoma neoporečen, vesten in vzoren državljani – pa se ravno s tem – ali ni čudno?! – ujame v zanko in zanj ni izhoda. Če bi bili Judje oporečni, kriminalci, prevarantje in nadloga ljudstva, torej vse tisto, kar so jim očitali, bi preživeli. Po čem to sklepam? Gre za dve možnosti, ki ju ima vsakdo, ki se priseli med pripadnike drugega naroda. Lahko se poistoveti z njimi in se pri tem asimilira, se pravi, da se odreče svoji identiteti; "asimilacija" je pravi izraz za to, kar se v Zahodni Evropi pričakuje od prišlekov in česar te populacije, zaradi svoje zgodovine in nerazčiščenih državno-nacionalnih pojmov, ne ločijo od pojma "integracije". Druga možnost pa je, da svojo identiteto ohrani; v tem primeru pa mora obtičati na neki nižji stopnji, ki je podrejena položaju pripadnikov ali predstavnikov dominantnega prebivalstva. Tretje izbire ni. Če se v družbi povzpne in je po svojem značaju in sposobnostih boljši kot pripadniki dominantnega prebivalstva, hkrati pa se svoji tuji identiteti ne odpove – sledi kriza; ta se lahko razplete tako, da je preprosto izločen iz družbe, ali pa tako, da sledi eksplozija. Holokavst je treba razumeti kot (z obeh strani nedoumljivo) podzavestno kazen za prestop te meje – ugriz v edini prepovedani sad v rajskem vrtu. To, kar danes na evropski in vseh drugih ravneh poslušamo o integraciji v zvezi s sprejemanjem drugačnosti, je bolj zavajanje in naiven nesporazum; ne gre za to, da drugačnih ne bi mogli sprejeti medse, in tudi Nemcem npr. res ni mogoče očitati, da so netolerantni – nasprotno, zelo veliko tolerirajo in si pustijo (deloma že

po naravi, deloma morda zaradi zgodovinsko pogojene katarzijske politične korektnosti) tako rekoč "srati na glavo". Vse je dobro, dokler so izpolnjeni določeni osnovni pogoji za to sprejemanje – da so tujci, ki so drugačni, slabši od domačinov in da po značaju niso ravno taki kot Nemci oziroma v njihovih značilnostih še boljši od njih. To ni po svoje nič čudnega in je nekako v skladu s človeško naravo: slabšega od sebe lahko vedno toleriramo, boljšega pa, če smo res iskreni, pravzaprav nikoli. Slovenci imamo zato v Nemčiji – in seveda povsod po Zahodni Evropi, to pomeni v pravi Evropi – precejšnje težave; to, da smo zares zelo dobro integrirani, in sicer tako kot posamezniki kakor tudi v okviru celotnega narodnega občestva, nam pravzaprav škoduje. Jemljejo nam pravice, ne priznavajo nas ali pa – to je morda najučinkovitejša zaščita pred nami – o nas preprosto nič ne vedo. Prepričan sem, da je treba poglobitni vzrok za notorično neprepoznavnost Slovenije v svetu iskati prav v njeni vzornosti in uspešnosti. Ta je tistim, ki jim želimo ugajati, trn v peti in zato najraje gledajo proč. Zelo priljubljeni in edini pravi sogovorniki zahodnih narodov – oziroma državnih ljudstev – pa so pri njih prav tisti, ki jim povzročajo največ težav, recimo z vojnami in teroristično aktivnostjo. S tem namreč močno poudarjajo velikansko razliko med seboj in tako imenovano zahodno civilizacijo, to pa pripadnikom le-te seveda zelo godi. Tudi balkanske vojne, kar vse po vrsti, so, če jih analiziramo pravilno, nastale na podlagi zadoščanja zahodnim principom in predstavam zahodnjakov o tem, kakšni naj bi ti narodi, ki so se med seboj spopadali, bili – a to ne sodi več v naš okvir. Zelo pa me je presenetilo, ko mi je nemški kolega nekoč pred leti prav z navdušenjem predlagal, naj grem za prvi maj z njim na neki berlinski trg, na katerem da bova gledala, kako se nori tujci tolčejo in si razbijajo butice – da ni lepše zabave in da hodita tja z bratom vsako leto uživat ... Isti kolega, s katerim se sicer odlično razumem in je res občudovanja vreden znanstvenik, strokovnjak za tuje kulture in kolonizacijo le-teh, mi tudi vselej ves navdušen in žareč od sreče hiti kazati prispevke z mastnimi naslovi v dnevnem časopisju, če le kakšen Turek – tudi sam je poročen s Turkinjo – spet kje koga štihne ali če spet pride na dan kaj o kakšnem zločinu ruske mafije. Nemčija po mojem mnenju nujno potrebuje zločince iz tujine, da se domačini lahko zavedajo, da so boljši od njih. Slovence odgovorni radi kdaj pa kdaj pohvalijo, če je pač ravno treba in imajo čas; sicer pa smo v Ulmu zdaj kot prva tuja skupnost izgubili svoje dolgoletne prostore in možnost srečevanja ter nas tam uradno skoraj ni več, in to na videz brez razloga.

Da je Kafka v *Procesu* obsojal tudi samega sebe, je razumljivo iz dveh zornih kotov: po eni strani je moral obračunati s seboj zaradi prepovedane podobe, ki jo je, čeprav uspešno zakodirano v prisposodobah, ki jih prav pripadniki na njej predstavljenega ljudstva ne razumejo, posredoval naprej, po drugi strani pa se je seveda moral obsoditi kot pripadnik ravno tega ljudstva, saj je bil tudi to; obsodba sebe je bila torej dvojna. Kafka se je svojega dvojnega zločina vsekakor zavedal – in samo to je bilo lahko vzrok za njegovo negotovost, brezizhodnost in obup. Njegovo šibko samozavest in neodločnost je treba po vsej verjetnosti razlagati s tega vidika – ker se je zavedal, da je pri ljudstvu, ki ga je kritiziral, spoznal bistvo in da to bistvo kot pripadnik tega ljudstva posreduje naprej, da je torej v nekem pogledu domači izdajalec, je imel slabo vest, hkrati pa si moramo predstavljati, da je moral kot pravi Nemec, kakršen je kot Jud bil, nadvse odločno obsoditi in obsojati še sebe samega, saj je bilo njegovo nacionalno bistvo, da se s tem narodom poistoveti in da torej ponotranji prav vse njegove značajske principe in značilnosti, čeprav jih je kot posameznik ostro obsojal. Šele na tem ozadju si lahko prav predstavljamo Kafkov resnični položaj in njegovo nepopisno trpljenje ter nekoliko dojamemo ta notranji razkol; in spet se nam vsiljuje neka teološka komponenta, ki si je ne upamo zares imenovati – namreč tista o utelešenju in o potrebi po odrešitvi ... Zanimivo je, da lahko pri Kafki njegov osebni boj v notranji razklanosti opazimo tudi pri tem, kako je ravnal z opisanim; vsa njegova dela so bolj ali manj nezaključena in z izredno zanimivim zapletom, a brezizhodnim koncem simbolizirajo, da tiste končne obsodbe, namreč odločitve za eno ali drugo stran, ne more in ne sme izpeljati, saj je zastopnik obeh. Še bolj zanimivo je, da si je kazen za svoj smrtni greh tudi sam predstavljal: pred svojo smrtjo je, kot vemo, dal zažgati svoja dela (ali pa vsaj obsežen del le-teh), da ne bi prišla v roke bralcem. Max Brod, njegov prijatelj, prošnji ni uslišal in je tako rešil njegovo življenjsko delo pred uničenjem in pozabo. Kafka je s tem, ko je naročil, naj uničijo njegovo pisanje, pravzaprav še zadnji hip pred objavo poskušal izbrisati podobo, ki jo je naslikal in ki predstavlja obsojeno ljudstvo – nemški narod; s tem pa je simbolično ponazoril obsodbo in uničenje tistih, ki so to podobo lahko naslikali. Odločitev za sežig napisanega je simbol za to, kar se je nekaj let pozneje pripetilo Judom znotraj nemškega naroda kot kazen za naslikano podobo. Ne ustvarjaj si podob ... In kaj naj bi predstavljala podoba?

Neizrekljiva božanskost, za katero gre pri vseh opisih v njegovih manjših in velikih delih, je stoddostno zadoščanje zakonom; to pa je mogoče le, če nimaš lastne volje. Značilnost ideala, ki se mu z opisovanjem približuje, je

prav ta popolna neosebnost in neprizadetost, ki jo je zaslutil pri opazovanju tega ljudstva. Značilno za osebkke družb naših severozahodnih sosedov je, da pravzaprav ničesar nočejo. To izvira iz hormonov in je resnična značilnost njihovega značaja, ki je temeljna razlika med nami in njimi ter je prastara. Medtem ko se osebkki pri nas trudijo, da bi nekaj dosegli, in si pri tem želijo to in ono, Germani po večini le korektno izpolnjujejo zakone in zadoščajo pravilom. To značilnost so gojili dolga tisočletja; vojna je bila pri njih npr. sveta, kdor pa v dvoboju ni zmagal, si je sodil sam, samo da je zadostil pravilom igre. Bojevali so se stalno in tisočletja dvobojev so prispevala selekcijo. V tem je bistvena razlika; zato germanske družbe funkcionirajo in so – v skladu s svojo urejenostjo in hierarhično strukturo – uspešne na vseh področjih in povsod po svetu, medtem ko se mi, predstavniki drugih narodov, ras in tipov ljudi, sicer trudimo, a nazadnje vendarle zmagujejo germanski principi, ki jim potem služimo. Svetu vladajo Germani, edini tip človeka brez svoje volje. Samo oni so tako “brezsvoji” (selbstlos), da jim ne gre za nič drugega kot za sledenje zakonom. Vsak opravlja svojo dolžnost. To je božanska eksistenca; če ničesar nočeš, tudi ne moreš grešiti. Njim ne moremo očitati preganjanja Judov, ker se ni zgodilo po njihovi volji; takrat so pač mislili, da je to v skladu z zakoni pravilno. Nemci ne poznajo sovraštva – v nasprotju z, recimo, Rusi, ki sovražijo in ljubijo ter se zato zapletajo v nepravilnosti. Danes so, spet v skladu z zakoni, prepričani zastopniki internacionalizma in evropske ideje. In edini pravi Evropejci. Mi to nismo, se jim pa hočemo približati. S tem, ko smo – in to vsi vzhodno-evropski narodi po vrsti – hoteli postati Evropejci, smo jasno dokazali, da to nismo. Naš pristop – pristopanje – k Evropi, ki ga imenujemo sprejem (sprejemanje), je asimptotična poteza približevanja božanskemu principu, zanka, v katero smo vtaknili glavo, pa je najbolj vidna prav ob pomoči glagolskega vida, ki ga zahodnoevropski, se pravi zares evropski, jeziki ne poznajo; vedno bomo stopali v Evropo, a nikoli vstopili. Ko bo že prepozno, pa nam bo nekdo pred nosom zaloputnil vhod v Zakon, ki naj bi bil sicer odprt samo za nas – kot se je že zgodilo “možu s podeželja”. Kvadriga nad vhodom pa vztrajno zre proti vzhodu – doslej so se vse osvojitve ponesrečile, ker je bila slovanska zima pač premrzla ... Se je mar germanska pridnost zadnjega stoletja izplačala?